

re van de filosofische of poëtische meditatie. Ten tweede mogen we afleiden uit de gepostuleerde overeenkomst tussen de openbare orde van de woorden en de intiem geachte orde van de gevoelens, dat noch de woorden, noch de gevoelens in een willekeurige verhouding voorkomen: sommige auteurs, en in het bijzonder zij die cultureel het laagst worden aangeslagen (journalisten, schrijvers voor het grote publiek), zitten duidelijk opgesloten in het register van de nederigste gevoelens (pretenteloze en stille vreugde, jeugdherinneringen,...). Zij staan in schril contrast met de eminentste onder de auteurs die opgaan in de onuitspreekbare of paradoxale gemoedstoestanden van de dionysische mystiek met zijn vermenging van Eros en Thanatos of van de negatieve theologie, ver boven de taal verheven. Dit zijn meteen de twee archetypische vormen waartussen de intellectuele religiositeit onophoudelijk heen en weer geslingerd maar. Eén ding hebben ze gemeen: ze tonen de onmacht van het gewone menselijke begrip. Dit thema van de relaties tussen de intellectuelen en het heilige behoort zonder enige twijfel tot die thema's die veelbelovend genoeg zijn om systematischer bestudeerd te worden⁴⁸.

Autonomistisch en heteronomistisch engagement in de literatuurwetenschappen

Bart Keunen⁴⁹

Op het mediafront is de laatste weken een anachronisme op het voorplan getreden. In debatten en in opinieweekbladen spreekt men weer over 'literatuur en politiek'. Deels is dit te danken aan de *unzeitgemäße* energie van Tom Lanoye die de doodlopende steeg (de 'vergeten straat') van het Boonsiaanse engagement tracht open te breken. Voor een ander deel is er de hype rond "J'Accuse...!". Niettegenstaande al dit lawaai is de roep om geëngageerde literatuur gedoemd om weg te sterven. De ontwikkeling van het literaire gaat immers onstuitbaar verder op de weg van de professionalisering – niet alleen op socio-economisch vlak, maar ook op het vlak van de esthetische criteria. De autonomisering van het literaire veld blijft nog steeds een voldongen feit en daardoor ook de onverschillige houding tegenover ideologie en politiek. Een autonoom sociologisch veld, zo leert Bourdieu, impliceert immers vaak dat er een soort van autonomie-ideologie ontstaat die andere ideologieën min of meer irrelevant maakt. Natuurlijk is er binnen dit autonome rijk nog wel plaats voor schrijvers die zich mengen in politieke debatten, maar een literatuur die – zoals in het Franse 19de-eeuwse realisme of ten tijde van de historische avant-garde-bewegingen – vervlochten is met politieke thema's zal naar alle waarschijnlijkheid stuiten op een schare van professionele lezers voor wie de waarde van literaire werken in eerste instantie gemeten wordt aan de normen die tijdens onderonsjes van professionele literatuurproducenten en -commentatoren worden doorgegeven.⁵⁰ Het zijn de uitgevers, leraren in de

48 Zie 'Conscience et société. Le Dieu de Jules Lachelier et la sociologie durkheimienne' in *Corpus*, n°24-25, 1994, 149-167 voor een interessant geval van filosofische religiositeit.

49 Bart Keunen is verbonden aan het seminarie voor vergelijkend en sociologisch literatuuronderzoek van de Vakgroep Nederlandse Literatuur, Universiteit Gent. Hij promoveerde vorig jaar op een proefschrift over literaire stadsbeelden vanuit een praxeologische benadering.

letteren, literatuurdocenten en redacteuren van literaire tijdschriften die in dialoog met literatoren en teksten bepalen hoe literatuur er zal uitzien. En sinds het interbellum is de fysiognomie van de dominante literatuur stevast getekend door de problematiek van het subject, van de taal en van de stijl. Onder de vlag van Nabokov – *my style is all I have* – worden literaire producten in eerste instantie gezien als gestileerde expressies van hoogstpersoonlijke beslommeringen. Vandaar dat men moet besluiten dat goedgemeende pogingen om aan literatuur (weer?) maatschappelijke relevantie toe te kennen, zullen stranden op de door het culturele werk van decennia en generaties geharde “esthetische disposities”. Zolang in de onderlinge debatten van de professionele literatuuractoren geen revoluties plaats vinden, zal de relatie literatuur en politiek voornamelijk buiten de muren van de literaire tekst worden bediscussieerd. Alleen wanneer het literaire veld langdurige allianties zal aangaan met andere maatschappelijke velden (dat van de sociale wetenschappers, van de politici of dat van de moralisten), zal er een klimaat ontstaan waarin politieke thema’s en esthetische criteria in symbiose treden.

Naast het pseudo-probleem ‘literatuur en politiek’ is er een kwestie waarin de relatie met het politieke een minder anachronistische plaats bekleedt. De vraag namelijk naar het engagement in de academische studie van literaire verschijnselen. Sinds de jaren tachtig kwamen er stemmen op die het engagement van de literatuurwetenschapper afwezen. Die tendens houdt – net als bij het failliet van de ‘politieke schrijver’ – verband met de autonomie-ideologie van het literaire veld. Na een kort intermezzo van (vooral marxistisch georiënteerde) geëngageerde literatuurwetenschap kende de academie een revival van autonomistische posities, van stellingnames en attitudes die benadrukten dat men van literaire kritiek niet meer mag vragen dan dat zij de cultuuroverdracht tussen generaties ter harte zou nemen. Impliciet ligt in die visie vevat dat literatuur een praktijk is die door autonomie wordt gekenmerkt en die zich fundeert op specifieke waarden. De heteronomistische positie daarentegen wordt ingenomen door literatuurwetenschappers die weliswaar inzien dat literatuur een autonome culturele activiteit is geworden, maar die zich niet neerleggen bij de autonomiebelijdenis van de bewoners van het autonome literaire veld. Literatuur, stellen zij, onderhoudt relaties met het globale socio-culturele systeem en is tot op grote hoogte verweven met diverse heteronome processen die inwerken op literaire waarden.⁵¹

Beide posities zijn normatief geladen, want ze geven een normatieve fundering aan de literatuurwetenschap: de ene op basis van de waarden die inherent zouden zijn aan het onderzoeksobject, de andere door de waarde van de literaire praxis in te passen in een bredere waaier van cultuurwaarden. Het is die laatste normatieve positie die op de korrel werd genomen in de recente Noord-Ameri-

50 Cf. BOURDIEU, P. (1992), *Les règles de l'art: genèse et structure du champ littéraire*. Paris, Seuil, 115: “ce personnage social sans précédent qu'est l'écrivain ou l'artiste moderne, professionnel à plein temps, voué à son travail de manière totale et exclusive, indifférent aux exigences de la politique et aux injonctions de la morale et ne reconnaissant aucune autre juridiction que la norme spécifique de son art.”

51 Mijn argumentatie concentreert zich uitsluitend op autonomistische en heteronomistische positiebepalingen (“prises de positions”); er wordt abstractie gemaakt van de relaties tussen dominante en ketterse sociale posities in het literatuurwetenschappelijke veld. Voor de studie van beide elementen verwijz ik naar BOURDIEU, P. (1984), *Homo Academicus*, Paris: Minuit.

kaanse culturele debatten over de literaire canon (de discussies naar aanleiding van Hirschs visie op *cultural literacy* en de perikelen rond Harold Blooms *The Western Canon*).⁵²

Engagement in de letterenfaculteit

De stellingenoorlog van autonomisten en heteronomisten die vooral in de Verenigde Staten woedt, is nog steeds niet geluwd. Voor academici die geloven in de waardenvrijheid van het wetenschappelijke bedrijf leidt dit geregeld tot grote ergernis. Alle wetenschapsfilosofische klachten en alle empirische literatuurwetenschappelijke projecten ten spijt, lijkt het conflict echter niet te zullen uitdoven. De grond van het dispuut is immers de nauwe verbondenheid van het engagementsvraagstuk met de twee basistaken van de (eng opgevatte) letterenfaculteit: het onderhouden van het culturele patrimonium (en van de vaardigheden die men daarbij noodzakelijk acht) enerzijds en de wetenschappelijke kennisverwerving anderzijds.⁵³ Omdat de letterenfaculteit nauw verweven is met haar pedagogische verantwoordelijkheid inzake cultuuroverdracht, lijken debatten tussen autonomisten en heteronomisten even onvermijdelijk als noodzakelijk. Het is evident dat beide groepen van literatuurwetenschappers het belang van de twee taken zullen onderstrepen, maar tegelijk zullen er grote verschillen optreden naargelang men één van beide taken prioritair stelt. De autonomistische theoreticus stelt zich op de lijn van het "toegepaste onderzoek" en wil de rol van de (fundamentele) theorievorming beperken tot het ontwerp van adequate modellen om esthetische waarden te destilleren uit literaire teksten. Een geëngageerd literatuurwetenschapper is vanuit die optiek dan ook een onderlegde cultuurcommentator die – met de woorden van de 19de-eeuwse cultuurpaus Matthew Arnold – zich toelegt op "a pursuit of our total perfection by means of getting to know, on all the matters which most concern us, the best which has been said in the world...".⁵⁴ Alle andere vormen van literatuurstudie zijn binnen dit kader toegelaten, maar enkel en alleen wanneer ze zich niet verheven boven hun lotsbestemming als *ancilla filologiae*. De heteronomistische theoreticus daarentegen concentreert zich op fundamenteel onderzoek, want hij legt zich toe op literaire fenomenen die hij wil duiden als een symptoom van maatschappelijke conflicten, als een uitdrukking van *genderrelaties* of van andere machtsmechanismen (koloniale relaties, seksuele uitsluiting, de hiërarchie van hoge en lage cultuurvormen). Vandaar dat hij zich – idealiter – bezighoudt met het onderzoek van algemene culturele processen en van de basiscategorieën van de cultuurwetenschappen.⁵⁵ Het toegepaste onderzoek is in de ogen van de heteronomist grotendeels een voortzetting van

52 BLOOM, Harold (1994), *The Western Canon. The Books and School of the Ages*. Harcourt, Brace.
HIRSCH, E.D. (1987). *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know*. Boston, Houghton Mifflin.

53 cf. RUITER, Frans (1994), 'Postmoderne Bildung. De culturele taak van de letterenstudie', in: JANSEN, T. & RUITER, F. (red.) (1994), *De lezer als burger*. Kampen, Kok Agora, 141-151.

54 ARNOLD, Matthew (1963/1968), *Culture and Anarchy*. Cambridge, Cambridge University Press, 6.

55 De heteronomistische theoreticus profiteert paradoxaal genoeg zeer sterk van de autonomie van het wetenschappelijke veld, hoewel de autonomistische theoreticus er doorgaans de dominante positie inneemt.

zulke algemene theoretische modellen. Zo zal een marxistisch literatuurwetenschapper zich toelekken op de mechanismen die verantwoordelijk zijn voor de ontwikkeling van ideologische systemen en die vervolgens aanwenden bij zijn lectuur van literaire werken. Idem dito voor auteurs die het vrouwbeeld in de literatuurgeschiedenis onder de loep nemen. Cultuuroverdracht wordt daarbij geen a priori eis, maar een onderzoeksobject sui generis. De heteronomist be vraagt namelijk de strategieën die door culturele actoren worden aangewend bij het overdragen van culturele bagage en tracht die strategieën als dus danig te evalueren.

De discussie over autonomie en heteronomie is in de Europese literatuurwetenschappen nog niet echt van de grond gekomen, maar de litanieën over de heteronomistische verloedering van de academische zeden zullen vermoedelijk niet lang meer op zich laten wachten. De eerste reden is het feit dat er in toenemende mate onderzoekers de academie infiltreren die zich bezig houden met feministische vraagstukken, met de verfilming van literatuur, met *gay studies*, met de problematiek van postkoloniale culturen, en met de culturele drempels van de *would be* cultuurproducent. Een tweede reden waarom ik vermoed dat het debat in onze contreien aan actualiteitswaarde zal winnen, is de toenemende invloed van de poststructuralistische literatuurstudie. Hoewel poststructuralistische methodes ook bij heteronomisten erg in trek zijn (vooral Foucaults discoursanalyse gooit hoge ogen), wordt het Franse denken vooral in autonomistische kringen sterk verspreid. De wijsgerige esthetiek die Lyotard in zijn latere werken ontwikkelde (meer bepaald zijn postmoderne versie van Kants leer van het sublieme) en de deconstructionistische interpretatiemodus worden als leidraad gebruikt bij het begrijpen van literaire fenomenen. De poststructuralisten zijn in dit verband niets anders dan de erfgenamen van de autonomistische positie. In alliantie met de vertegenwoordigers van oudere autonomistische posities (hermeneutici, new criticism-aanhangers) en van neo-autonomisten (degene die roepen om een revival van gedegen teksteditie) lijkt een Europese *remake* van het Amerikaanse debat onafwendbaar.

Autonomistische en heteronomistische posities in de literatuurwetenschap

Historisch gezien is de autonomistische positie in de hedendaagse literatuurwetenschap een product van de modernistische literatuurbeweging.⁵⁶ De "experimentele" tekstproductie van Eliot, Joyce, Proust of Mann werd in de naoorlogse periode gecanoniseerd en kon rekenen op een snelle consacrerings. Hun esoterische schriftuur ging gepaard met de ontwikkeling van het *New Criticism*, een wetenschappelijke methode die er zich op toelagde om de complexiteit van literaire teksten te ontrafelen zonder daarbij een beroep te moeten doen op contex-

56 Er bestaan intuïtieve vormen van literatuurwetenschap waarin met een minimum aan theoretisch referentiekader teksten worden gelezen. Vaak komt dit erop neer dat men de romantische subjectiviteitseis (de genialiteit van de auteur) als impliciete regulatieve idee gebruikt. Hoewel theoretisch niet geëxpliciteerd, kan men zulke vormen van literaire kritiek eveneens tot de autonomistische positiebepalingen rekenen.

tuele gegevens. Het bondgenootschap tussen de New Critics en het modernisme is verklaarbaar als een legitimatiestrategie van de nieuwbakken literatuurwetenschappelijke discipline aan de Amerikaanse universiteiten. Om de nieuwe academische praktijk te rechtvaardigen werd op theoretisch vlak gekozen voor een model waarin de interne complexiteit van literaire producten werd benadrukt. In zijn baanbrekende studie over de relatie tussen elitarisme, professionalisme en modernisme vat Strychacz die tendensen als volgt samen: "*Esoteric writing strategies functioned as a means of institutionalizing an elite readership capable of using new interpretive modes and promoting a situation in which reader, author, and text maintain hegemony over a wide range of cultural matters. Canon formation, theory building, and cultural definition proceeded hand in hand.*"⁵⁷

In de jaren tachtig doet er zich een nieuwe tendens voor die esoterische tekststrategieën naar voren schuift en die hen tot uitiem onderzoeksobject maakt. Heel wat wetenschapshistorici zien in het Amerikaanse deconstructionisme (een groep theoretici die in het spoor van Paul De Man werkt) de erfgenamen van het *New Criticism*. Het anti-historisme (dat wellicht een tegenreactie vormt op de Europese marxistische literatuurwetenschap van de jaren zeventig) van deze theoretische stroming baseert zich op het (gedeeltelijk verkeerd begrepen) denken van Jacques Derrida en wil vooral aantonen dat er buiten de literaire tekst geen werkelijkheid is. Veeleer dient men aan te tonen hoe elke tekst wel poogt om los te komen van invloeden die uitgaan van andere teksten (intertekstualiteit), maar daar in laatste instantie niet in slaagt. De basisboodschap is dat de literaire praktijk steeds op de grenzen van de talige communicatie stuit.

De oudste vorm van heteronomistische literatuurwetenschap moet men situeren in de marxiaans-dialectische theorieën van de jaren zestig. In die periode kende zij een relatief groot succes — deels omdat zij een valabel alternatief vormden voor de immanente tekststudie die door het *New Criticism* werd gepropageerd. De marxiaanse literatuurbenadering kende zijn grootste navolging in de jaren zestig en zeventig en kon in de academie rekenen op een relatief grote consensus. Althusser en Macherey, Lukàcs en Arnold Hauser, Adorno en Habermas werden door een omvangrijke minderheid van filologen en literatuurhistorici bestudeerd. Een blik op de toenmalige academische bibliotheek leert dat er hypothesen werden ontworpen over de relatie tussen belletrise en ideologie, over de sociale voorwaarden van literaire expressies en over de sociologische fundamenten van de literaire evolutie. In 1974 schreef Erich Köhler zelfs dat elke literatuurgeschiedenis zich a priori moest confronteren met literatuursociologische hypothesen: "*jede Literatursoziologie,*" stelde hij, "*muss historisch, jede Literaturgeschichte muss soziologisch vorgehen.*"⁵⁸ Literatuurwetenschap werd in dit verband vaak gezien als een pilootwetenschap voor ideologiestudie. Wat gold voor literaire teksten, zou immers a fortiori gelden voor andere culturele fenomenen. Van-

57 STRYCHACZ, Thomas (1993), *Modernism, Mass Culture, and Professionalism*. Cambridge, Cambridge University Press, 34. De verwantschap tussen literaire kritiek en modernisme ligt overigens aan de basis van een omgekeerde beïnvloeding. Door de toename van professionele tekstcommentaren ontwikkelde de literaire praktijk zich steeds meer in de richting van een esoterische schriftuur. Fenomenen als de *nouveau roman* en sommige postmodernistische romans zijn ondenkbaar zonder een academisch systeem dat de nieuwe generaties van auteurs de complexiteit van de literaire tekst 'aanleerde'.

58 KÖHLER, Erich (1974), 'Einige Thesen zur Literatursoziologie', in: *Germanisch-Romanische Monatschrift N.F.*, 24, 1974, 257.

daar dat Benjamin en later Barthes (*Mythologies*) en J.P. Faye (*Les langues totalitaires*) moeiteloos overgingen van literatuur- naar maatschappijkritiek. Bovendien werd ideologiekritiek ook in de literaire tijdschriften (ik denk hier aan Raster) als een intrinsiek onderdeel van de literaire kritiek beschouwd.

Men kan stellen dat Köhlers vrome wens om enkel nog sociologisch relevante literatuurgeschiedenis te schrijven, ten dele een illusie is gebleken. De literatuurwetenschap lijkt, om tal van redenen, sinds de vroege jaren tachtig te lijden aan sociologiemoeheid. Niettemin bestaan er nog steeds heteronomistische literatuurbenaderingen. Afgezien van de reeds vermelde feministische literatuurwetenschap en de zogenaamde *postcolonial studies*, is de meest in het oog springende heteronomistische theorie op dit moment het *New Historicism*.⁵⁹ Die (door Raymond Williams, Foucault en Althusser geïnspireerde) historiografische methode is reeds anderhalf decennium operatief, maar zij kan in de Nederlanden pas recentelijk rekenen op een brede belangstelling. Opvallend bij de exponenten van die methodologische strekking (S. Greenblatt, L. Montrose, H.A. Veese) is hun belangstelling voor zowel historische als voor cultuursociologische analyses. Sommigen onder hen verkiezen overigens nadrukkelijk de benaming *poetics of culture*. Een andere exponent van de sociaalhistorische tegenbeweging zijn de Britse en Amerikaanse vertegenwoordigers van de zogenaamde 'cultural studies' (S. Hall, T. Bennett, A. Easthope, A. Sinfield, L. Grossberg, V.B. Leitch, J. Frow)⁶⁰. De wenselijkheid van een sociologische benadering van cultuur is bij hen expliciet aan de orde. In een recent programmatisch werk van Easthope – *Literary into Cultural Studies* (1991) – wordt gewag gemaakt van een nieuw paradigma dat het oudere literaire studieobject wil integreren in een bredere probleemstelling van cultuursociologische aard. Uit het theoretische apparaat van die stroming blijkt bovendien dat de beoogde paradigmawissel de draad weer opneemt bij het oudere marxistische literatuursociologische project. De werken die onder het label *Cultural Studies* verschijnen, introduceren immers neo-Marxistische concepten. Ook *New Historicist* Greenblatt is zulke begrippen zeer genegen. Onder meer de categorie 'culturele hegemonie' van Gramsci wordt aangewend om literaire fenomenen in een sociohistorisch perspectief te plaatsen. Een andere school vormen de systeemtheoretische mediastudies die aan de universiteit van Siegen (S.J. Schmidt) worden ontwikkeld en die hun energie investeren in het onderzoek van de relaties tussen het literaire systeem en andere culturele systemen. Een laatste groep heteronomisten ten slotte wordt gevormd door de navolgers van de institutionele literatuurbenadering. Onder deze noemer vallen de interactionistisch-institutionele analyse van Bürger⁶¹, de (ondertussen veelvuldig gehanteerde) praxeologische methode van Pierre Bourdieu⁶² en de (door Foucault beïnvloede) discoursanalyse van Jürgen Link en Norman Fairclough.

59 Cf. VEESER, H. Aram (ed.) (1994), *The New Historicism Reader*, Routledge, London/ New York.

60 Cf. FROW, John (1995), *Cultural Studies and Cultural Value*, Clarendon, Oxford.

61 Cf. Bürger, Peter (1983), 'Institution Literatur und Modernisierungsprozess in: BÜRGER, P. (Hg.), *Zum Funktionswandel der Literatur*. Suhrkamp, Frankfurt a./M., 9-32.

62 Cf. BOURDIEU, P. (1992).

De noodzaak van heteronomistisch literatuuronderzoek

Hoe indrukwekkend het lijstje van theorieën ook is, het heteronomisme in de literatuurwetenschappen is in feite een marginale onderzoeksbeweging. De moeizame weg van het cultural studies-paradigma en van de vrouwenstudies toont aan dat de heteronomistische positie nog niet ten volle au serieux wordt genomen. Nochtans lijkt die positie vanuit het standpunt van het fundamentele onderzoek noodzakelijk. Het is immers ondenkbaar dat de literatuurwetenschap haar eigen onderzoeksobject niet in vraag zou stellen. Of dat zij niet zou proberen om literaire fenomenen te plaatsen in een bredere cultuurtheoretisch kader. Het is al te gemakkelijk om – zoals Harold Bloom dat doet – heteronomistische methodes af te schilderen als het product van ressentimentele wetenschappers die wraak nemen op meer getalenteerde cultuurproducenten (de literatoren). Ik kan me trouwens niet van de indruk ontdoen dat juist de autonomistische literatuurwetenschappers lijden aan een ‘ressentimenteel’ zelfbeeld, een beeld namelijk dat getekend wordt door de wil om literaire kritiek een creatief en artistiek aura te geven dat wil wedijveren met artistieke creaties.

Daarnaast kan men stellen dat het ook vanuit pedagogisch perspectief wenselijk is om de mechanismen van cultuuroverdracht te beschrijven en (indien mogelijk) te corrigeren. Vermits academici leraren en cultuurverspreiders (uitgevers, recensenten, cultuurpolitici) opleiden, is een veelzijdige literatuurwetenschap nodig om op lange termijn in te grijpen in het literaire veld. Hier kom ik terug op mijn uitgangspunt: politieke literatuur is deels een anachronisme geworden omdat de literaire praxis sinds jaar en dag wordt bestudeerd als een autonoom domein dat in principe losstaat van andere culturele ontwikkelingen. Men zou – chargerend – kunnen stellen dat de autonomiseringstendens van het literaire veld kritiekloos wordt versterkt door de academische goegemeente. Die tendens geldt a fortiori voor de impact van het universitaire onderwijs op de literaire kritiek in de media. Het hoeft daarom niet te verwonderen dat literatuurminnaars buiten de universiteit de autonomistische literatuurbenadering als vanzelfsprekend beschouwen en dat zij zelfs neigen tot een sterk anti-heteronomistische positie. Om die idee te illustreren wil ik afronden met een korte verwijzing naar de invloed (of het gebrek daaraan) van de academische literatuurwetenschap op het Vlaamse mediabedrijf. In een recensie van Harold Blooms *The Western Canon* (De Morgen, 17 maart 1995) kon men de volgende uitspraak optekenen: “Ze [bedoeld zijn de ‘heteronomisten’] wringen zich in allerlei bochten om aan te tonen welke invloed de maatschappelijk en politieke ideologie op de cultuur heeft, zonder te willen inzien dat een groot kunstwerk in de eerste plaats groot is omdat het specifieke esthetische kwaliteiten heeft.” Het lijkt me een reden tot bezorgdheid wanneer zulke stellingen het debat over literatuur gaan beheersen. Niet zozeer omdat autonomistische posities geen plaats zouden mogen hebben in dit debat, maar wel omdat de heteronomistische argumenten de enige zijn die literatuurminnaars ervan afhouden lippendienst te bewijzen aan de autonomiebelijdenis van de literatoren. Vooral heteronomistische theoretici zorgen ervoor dat de autonomie van het academische veld ten volle wordt benut. En het is vooral door dat laatste dat de literaire autonomie-ideologie in een ander perspectief wordt geplaatst. Wil men, om de cirkel van mijn argumentatie rond te maken, ruimte vrijhouden voor – bijvoorbeeld – politieke literatuur dan lijkt een kritische attitude tegenover de cultuuroverdracht van literatoren geen overbodige luxe.